

ნათია ჯალაბაძე

ქართველ მთიელთა და მათ მეზობელ კავკასიელთა ურთიერთობის ზოგიერთი ასპექტი საქართველოს ჩრდილო-აღმოსავლეთ სასაზღვრო ზოლში (ფოლკლორული მონაცემების მიხედვით)

შესავალი

უკანასკნელ წლებში საზღვრის საკითხებთან დაკავშირებით ჩემმა მუშაობამ ნათლად დამანახვა, რომ ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებში არცთუ იშვიათად შემონახულია ინფორმაცია, რასაც ისტორიულ წყაროებსა და ეთნოგრაფიულ მასალებში ვერ მივაკვლევთ და რამაც, შესაძლოა, მნიშვნელოვანი როლი ითამაშოს ჩვენი ქვეყნის საჭირობოროტო საკითხების გადაჭრაში. დღეს, როდესაც საქართველოს ტერიტორიის 20% ოკუპირებულია და საქართველოს საზღვრის გარკვეული მონაკვეთები რიგ მეზობელ ქვეყნებთან საბოლოოდ დაზუსტებული არ არის, სავარაუდოდ, არსებობს ტერიტორიების დაკარგვის საშიშროება (განსაკუთრებით, რუსეთის მცოცავი ოკუპაციის ფონზე). როგორც ა. კვახაძე აღნიშნავს, „საქართველო-რუსეთის საზღვარი დღემდე არაა დემარკირებული და, ამდენად, საკმაოდ დიდია საზღვრების თვითნებურად გადანევის რისკი. ოკუპირებულ ტერიტორიებზე მიმდინარე მცოცავი ოკუპაციის გარდა, ამგვარი პროცესი საქართველო-რუსეთის საზღვარზეც ხდება.“ (კვახაძე 2018).

დაკარგვის საფრთხის წინაშე მყოფი თუ უკვე დაკარგული ტერიტორიების კუთვნილების საკითხის მართებულად წარმოსაჩენად კი ყოველგვარი საშუალება უნდა იქნეს გამოყენებული, მათ შორის, ფოლკლორული მონაცემე-

ბის კვლევაც; ფოლკლორული მონაცემები, თავის მხრივ, გვანდის ინფორმაციას არა მარტო მათი შემქმნელი ხალხის სოციო-კულტურულ და რელიგიურ ყოფაზე, მათ ინტერესებსა და მისწრაფებებზე, სათანადო პერიოდის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ვითარებაზე და ა.შ., არამედ, შეუძლია ამოატივტივოს დღეისათვის დავინყებული ამბები/ფაქტები ამა თუ იმ ხალხის ეთნიკურ თუ ტერიტორიულ საზღვრებთან დაკავშირებით. წარმოდგენილ სტატიაში ფოლკლორული მონაცემების საფუძველზე სწორედ ამ კონტექსტში იქნება განხილული საქართველოს ჩრდილო აღმოსავლეთ სასაზღვრო ზოლში მცხოვრებ ქართველთა და მათ მეზობელ კავკასიელ ხალხთა ურთიერთობა.

საკვლევი სასაზღვრო ზოლი და მასთან დაკავშირებული პრობლემები

საკვლევი გეოგრაფიული არეალი მოიცავს ინგუშეთთან, ჩეჩნეთთან და დაღესტანთან მოსაზღვრე საქართველოს ეთნოგრაფიული კუთხეების (ხევსურეთი, თუშეთი, კახეთი) ერთ ნაწილს. ჯ. კეკელიას კლასიფიკაციით, ამ ზონას ესადაგება – შატილი-ომალოს და ნაფარეული-შილდას უბნები (კეკელია 2006 :75-78).

შატილი-ომალოს განსახლების უბანი მაღალი მთებითაა შემოფარგლული და მოიცავს მდ. ასას ზემო ნელს, მდინარეების არღუნის, ანდაქის, თუშეთისა და პირიქითა ალაზნის ხეობებს (15 დასახლებული პუნქტით). ეროვნული შემადგენლობის კუთხით აქ მხოლოდ ქართველი მოსახლეობაა წარმოდგენილი; ამ უბანში მოსახლეობის მატება არ შეინიშნება. ძირითადი სამეურნეო საქმიანობა მეცხოველეობაა (მეცხვარეობა).

ნაფარეული-შილდის განსახლების უბანი მოიცავს მდ. ალაზნის მარცხენა ნაპირსა და კავკასიონის ქედს შორის მოქცეულ ტერიტორიას. ეს უბანი ყველაზე მჭიდროდაა დასახლებული. აქ წარმოდგენილია პატარა, საშუალო და მსხვილი დასახლებული პუნქტები (კეკელია 2006 : 82).

გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან ვარდების რევოლუციამდე, საქართველომ დაკარგა ტერიტორია ყვარლის რაიონში, ასევე, ხევსურეთში სოფელ ფიჭვნის მიმდებარე დაახლოებით 10 კვადრატული მეტრი ფართობი; ვარდების რევოლუციის შემდეგ, თუშეთში, დიკლოს მთის მიმდებარე ტერიტორიაზე რუსეთმა თვითნებურად 3 კმ-ით გადმონია საზღვარი და მიიტაცა 24 კვ.კმ. (არემიძე 2009:40).

ა. კვახაძის შეხედულებით, გეოგრაფიული თვალსაზრისით, კავკასიის ჩრდილოეთ ნაწილში მოქცეული, ანუ კავკასიის წყალგამყოფი ქედის მეორე მხარეს მდებარე, საქართველოს რეგიონები – არხოტის ხეობა, პირიქითა ხევსურეთი (დუშეთის მუნიციპალიტეტი) და თუშეთი (ახმეტის მუნიციპალიტეტი), რუსეთის მიერ საზღვრების თვითნებურად გადაწევის რისკის თვალსაზრისით მეტად მოწყვლადია (არემიძე 2009:40).

რუსეთთან მოსაზღვრე თუშეთის მონაკვეთზე დღემდე გადაუჭრელია ჭანჭახოვანის ხეობაში მდებარე სოფლების ჭეროსა და ინწუხის ოფიციალურად კუთვნილების საკითხი. აღნიშნული ტერიტორია რუსეთის ფედერაციას, დალესტნის რესპუბლიკის დიდოელებით დასახლებულ წუნთის რაიონს ესაზღვრება. ისტორიულად თუშებით დასახლებული ეს სოფლები მე-19 საუკუნეში დაცლილა. 1993-1995 წლებში ამ სოფლებში მორიგეობით პატრულირებდნენ რუსი და ქართველი მესაზღვრეები, სადაც 1996 წლიდან ქართული მხარე აქტიურად აღარ იყო ჩართული. 2003 წელს ქართველ და რუს მესაზღვრეებს შორის გაიმართა

სასაზღვრო წარმომადგენლობითი შეხვედრა; შედგა შეთანხმება, რომლის მიხედვითაც, ჭეროსა და ინწუხის მიმდებარე ტერიტორიების დაცვა უნდა მომხდარიყო ერთობლივად – ქართველი და რუსი მესაზღვრეების მიერ, 10-10 დღიანი მონაცვლეობით. 2006 წელს ქართველ და რუს მესაზღვრეებს შორის მოხდა ინციდენტი, რის შემდეგაც ხელისუფლებამ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ იქ პატრულირება აღარ განეხორციელებინა (კვახაძე 2019) და, ფაქტობრივად, ეს ტერიტორია დაიკარგა.

საქართველოს ოფიციალური, მოქმედი რუკებით, ჭერო და ინწუხი საქართველოს შემადგენლობაშია. მაგრამ, რადგან საქართველო-რუსეთის სახელმწიფო საზღვრის დელიმიტაციის პროცესი დასრულებული არ არის, დღეს ეს მონაკვეთი შეუთანხმებელია (მთივლიშვილი 2018)

საქართველოს სასაზღვრო პოლიციის საგუშაგო, რომელიც ზამთარშიც ფუნქციონირებს, სოფელ დიკლოშია. რუსულ მხარეს სასაზღვრო საგუშაგო სარმაღელის უღელტეხილზე აქვს მონყობილი. ჭეროსა და ინწუხში რუსი მესაზღვრეების პატრულირება არ შეინიშნება. აქ რუსი სამხედროები დაღესტნელებს საშვის გარეშე არ უშვებენ. ჩვენი მესაზღვრეები კი საქართველოს მოქალაქეებს ძველი დიკლოს იქით საერთოდ არ ატარებენ; ამ მიმართულებით სასაზღვრო ზონაში შესასვლელად სპეციალურ საშვებს არ ითხოვენ. რუსეთის მხრიდან შესაძლო პროვოკაციული ქმედებების თავიდან აცილების მიზნით, 2017 წელს მხოლოდ ერთადერთხელ საქართველოს სასაზღვრო პოლიციამ უარი უთხრა ტურისტს ჭეროსა და ინწუხში ლაშქრობაზე.

რაც შეეხება რუსეთთან, ანუ ინგუშეთთან ყაზბეგის და დუშეთის რაიონების მოსაზღვრე მონაკვეთს, მას ორი გასასვლელი გააჩნია – ასას და ჯვირახის ხეობები. ქართულ-ინგუშური კეთილგანწყობიდან გამომდინარე, საზ-

ღვრის ეს მონაკვეთი არასოდეს არ იყო არც საშიში და არც საფრთხისმომცველი. თუმცა, რუსულ-ჩეჩნური საომარი მოქმედებების დროს საზღვარი არაერთხელ გადაკვეთეს ჩრდილოეთ კავკასიელმა მეზობლებმა (მთივლიშვილი 2022).

ითუმ-ყალიდან (ყოფ. ახალხევი) შატილის მიმართულებით სამანქანო გზის მშენებლობა ჩეჩნეთის ხელისუფლებამ ჯერ კიდევ 1997 წელს დაიწყო. ის ორ წელიწადში გაიჭრა და ანატორამდე მოაღწია. იმ პერიოდში საქართველოსა და ჩეჩნეთს შორის ფაქტობრივი საზღვარი ალაქოს ხევთან იყო; ჩეჩნებს პატარა პოსტიც იქვე ჰქონდათ მოწყობილი. ანატორიდან ალაქოს ხევამდე, დაახლოებით 1000 ჰექტარს, მათ შორის, შატილის მოსახლეობის საზამთრო სოფელ ფიჭვნს, საქართველო აკონტროლებდა. 1999 წლის სექტემბერში რუსეთ-ჩეჩნეთის მეორე ომი დაიწყო. ჩეჩნეთიდან საქართველოში დაახლოებით 8 ათასი ლტოლვილი შემოვიდა, თითქმის ნახევარი სწორედ არღუნის ხეობაში ახალგაჭრილი სამანქანო გზით.

ჯერ კიდევ ჩეჩნეთის მეორე ომის დაწყებამდე, თბილისმა გროზნოს გზის მშენებლობის შეწყვეტა მოსთხოვა. იმ დროს, ჩეჩნეთში კრიმინალური ვითარება უკვე მკვეთრად გაუარესებული იყო. რუსეთი საქართველოსგან ითხოვდა, ხევსურეთში ერთობლივი კომენდატურა მოეწყოთ. რუსეთის ამ მოთხოვნას იმით ხსნიდა, რომ ჩეჩნეთიდან საქართველოში ტერორიზმში ეჭვმიტანილი პირები არ გადმოსულიყვნენ. იმავე პერიოდში, რუსეთის ხელისუფლებას საქართველოს მთავრობისთვის სამი წერილი ჰქონდა გამოგზავნილი, რომლითაც დადესტანი-საქართველოს (ბეშტა-ახალსოფელი-ყვარელი) გზის მშენებლობაზე თანხმობას ითხოვდა. რუსეთმა ქართული მხარისგან ყველა მოთხოვნაზე უარი მიიღო.

ჩეჩნეთთან მოსაზღვრე შატილ-მილმახევის მონაკვეთზე 2000 წელს შატილის ხეობაში რუსეთმა საზღვარი გადმოსწია და ნასოფლარი ფიჭვნი (ფიჭვები) და მისი მიმდებარე ტერიტორია რუსების მხარეს მოექცა, ხოლო შატილი და აცეხი (სამთო სოფელი) უადგილმამულოდ დარჩა. 2000 წლის თებერვლის შემდეგ შატილელებს ფიჭვში ფეხი აღარ დაუდგამთ. ბოსლები და საცხოვრებლად აშენებული პატარა სახლები დაინგრა, რუკაზეც ძნელად ჩანს. საზღვრის მიღმა დარჩა 2 სალოცავიც. საზღვრის გადმოსანგვად რუსულ ფედერალურ ჯარებს მთელი მანევრის ჩატარება დასჭირდათ. რუსულმა მხარემ, რომელსაც მიაჩნდა, რომ ჩეჩენი მეზობლები ფიჭვებთან არსებულ ბილიკებს საქართველოს ტერიტორიაზე გადასასვლელად იყენებდნენ, კონტროლის მიზნით ფაქტობრივი საზღვარი ალაქოს ხევიდან 2 კმ-ით გადმოსწია; რუსი მესაზღვრეები ანატორიდან რამდენიმე ასეულ მეტრში ფიჭვების საგუშაგოზე ჩადგნენ და იქ დღემდე რჩებიან (მთივლიშვილი 2022).

რუსები ხელმძღვანელობდნენ 1960 წ. სსრკ გენშტაბის მიერ შედგენილი და 1971 წელს ცვლილებაშეტანილი რუკებით. მონინაალმდეგე მხარე მხედველობაში არ იღებდა 1929 წლის მინათსარგებლობის რუკას, რომლის მიხედვითაც სოფ. ფიჭვნი საქართველოს ეკუთვნის. მიუხედავად ქართველი ინტელიგენციის და შატილელი ხევსურების მონდომობისა, საკითხის საბოლოოდ გადაჭრა ვერ მოხერხდა, რის გამოც მთიელები საძოვრებისა და სათიბი სავარგულების გარეშე დარჩნენ, ეს კი მოსახლეობას ბარად ჩამოსახლებისკენ უბიძგებდა. რუსები ჯიუტად იდგნენ იმ მოსაზრებაზე, რომ მათ მიერ მიტაცებული ტერიტორია სინამდვილეში რუსეთის კუთვნილება იყო.

დღეს შატილიდან სამ კილომეტრში, არღუნის ხეობაში, ერთმანეთისგან 700 მეტრის დაშორებით მდებარეობს ქარ-

თული და რუსული პოსტები. „ქართულ საგუშაგომდე და რუსების საგუშაგომდე არც ერთი ქართული სოფელი არ არის“. ქართულ მხარეზე მდებარეობს ნასოფლარი ანატორი, ჩეჩნურ მხარეზე კი ნასოფლარი მალხისტა. შატილის ხეობის პარალელურად მისგან ქედით გამოყოფილია მილმახევის ხეობა, სადაც, ექსპერტთა აზრით, სხვა რეგიონებთან შედარებით ნაკლებად სავარაუდოა დესტაბილიზაციის განვითარება (ლუკიანოვიჩი 2015: 91-92).

აღსანიშნავია, რომ სწორედ საქართველო-რუსეთის საზღვრის ჩეჩნური მონაკვეთის მახლობლად, არლუნის ხეობაში ჩეჩნეთის რესპუბლიკის ხელისუფლების მიერ დაგეგმილია სამთო-სათხილამურო კურორტის მშენებლობა“ (ლუკიანოვიჩი 2015: 87).

ფოლკლორული მონაცემები საზღვართან და სადავო ტერიტორიებთან დაკავშირებით

როგორც ისტორიულად ცნობილია, საქართველოს ჩრდილოეთ სასაზღვრო ზოლში ქართველ მთიელებსა და მათ მეზობელ კავკასიელ ხალხთა შორის მუდმივად ხდებოდა ურთიერთთავდასხმები, რაც, პირველ რიგში, საარსებო წყაროს მოპოვების ინტერესით იყო განპირობებული. ქართველი მთიელები (ხევსურები, თუშები), ჩეჩნები, ინგუშები და ლეკები, როგორც უშუალო მეზობლები, ერთმანეთში მეკობრეობას ეწეოდნენ, ამგვარი საქმიანობა განპირობებული იყო სათანადო სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორებით: მძიმე საარსებო ვითარებით გამონეულ სიღარიბეს და უქონლობას მთიელი ერთგვარად ივსებდა მოტაცებული დოვლათით, საკუთარს შემატებდა და ასე გაჰქონდა თავი. ლაშქრობის მოტივი, გამოსასყიდის აღების მიზნით, ტყვეების მოტაცება და დაბეგვრაც იყო. ამავე დროს, სიძნელე-

ებთან და ხიფათთან დაკავშირებული ეს საქმიანობა პრესტიჟულად ითვლებოდა. წესად იყო, რომ ვაჟი ვერ დაქორწინდებოდა, თუ მტერს არ მოკლავდა და ამის ნივთმტკიცებას – მოჭრილ მარჯვენას, არ მიიტანდა სოფელში. თუშებთან მიმართებაში ამის შესახებ ალექსანდრე დიუმაცწერს.

პ. ზისერმანის ცნობით, XIX საუკუნის ბოლო პერიოდისთვის მეკობრეობა ფართოდ ყოფილა გავრცელებული ხევსურეთში, ხოლო მსგავს აქციებს მეზობელი კუთხეების მიმართ XX საუკუნის დასაწყისშიაც ჰქონია ადგილი (Зиссерман 1879:321).

ქართველი მთიელები და მათი მეზობელი ვაინახები ამ ხასიათის თავდასხმებს არა მარტო აღნიშნულ პერიოდში, არამედ მოგვიანებითაც ეწეოდნენ (ჯალაბაძე 2006:44).

როგორც გ. ცოცანიძე აღნიშნავს: 1917 წელს ნიკოლოზ მეორის ტახტიდან ჩამოგდების შემდგომ ჩეჩნეთ-ხევსურეთის, ჩეჩნეთ-თუშეთისა და თუშეთ-დაღესტნის საზღვრებზე დატრიალდა ეთნოკონფლიქტების ქარბორბალა, რომლებსაც თუმცა ეთნორელიგიურად შეფერილს, ეკონომიკური საფუძველი შეაპირობებდა: ველობა-მეკობრეობის ინსტიტუტი, ოდითგან დამახასიათებელი ამ რეგიონებისათვის, ახლა უდიდესი ძალით ამოქმედდა, გახშირდა ქისტებისა და თუშების, ქისტებისა და ხევსურების, ლეკებისა და თუშების ურთიერთ მიხტომ-მოხტომები, პირუტყვის ფარებისა და ნახირების დატაცება (ცოცანიძე 2005:6-8).

ს. მაკალათია შენიშნავს, თუმს „მტრობა და შფოთი ჰქონდა ქისტ-ჩაჩან-ლეკებთან და ის მუდამ მზად უნდა ყოფილიყო თავდაცვისათვის. ამ მხრივ განსაკუთრებით საშიშნი ლეკები იყვნენ; ისინი სარგებლობდნენ კახეთის პოლიტიკურ მოუძღურებით და თავისუფლად დათარეშობდნენ ქართლ-კახეთში მთელს მე-16-18 საუკუნის მანძილზე. ლე-

კების ეს თარეში გამონვეული იყო კავკასიაში პოლიტიკურ სიტუაციის გართულებით სამ იმპერიალისტურად განწყობილ სახელმწიფოთა: სპარსეთსა, ოსმალეთსა და რუსეთს შორის, რომლებიც ცდილობდნენ კავკასიის ხელში ჩაგდებას“ (მაკალათია 1933:22).

თეიმურაზ I (1744-1760) და ერეკლე II (1760-1798) განსაკუთრებულ პატივით ეპყრობოდნენ ფშავ-თუშ-ხევსურებს და მათგან ჰქმნიდნენ საიმედო და თავდადებულ რაზმებს, რომლებსაც, პირველყოვლისა, ევალეზოდათ ლეკებისაგან კახეთის ჩრდილოეთის საზღვრის დაცვა. ლეკების თარეშის ასალაგმავად ერეკლე II როდესაც მორიგი ლაშქრობა განაჩინა, მან ამ ბეგრისაგან თუშ-ფშავ-ხევსურნი გაანთავისუფლა, რადგანაც ესენი ლეკების საზღვრების სადარაჯოზე მუდამ შეიარაღებულნი იდგნენ (მაკალათია 1933:29).

თუშური ხალხური პოეზიის ნიმუშები საშუალებას იძლევა გამოვლინდეს ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასიონის სასაზღვრო ზოლის მოსახლეობის ურთიერთობის და საზღვართან მათი დამოკიდებულების თავისებურებანი. ამგვარი ურთიერთობის ამსახველი ნარატივები საკმაოდ ბევრია და მათი სათითაოდ განხილვა ძალიან შორს წაგვიყვანდა. ასეთია მაგალითად, მთელ თუშეთში გმირობითა და ვაჟკაცობით დიდად განთქმული ზურაბისა და მისი ვაჟის, მიქელის ქისტ-ლეკთა ლაშქართან უთანასწორო ბრძოლის ამბავი (XVII-XVIII სს.) სოფელ ჰელოში, სადაც ისინი დაღუპულან. მიქელს საკუთარი ცოლ-შვილი დაუხოცავს, რათა ისინი მტერს ხელში არ ჩავარდნოდნენ.

როგორც აღნიშნავს ს. მაკალათია, თუშები აქტიურად მონაწილეობდნენ დაღესტნის დაპყრობისა და შამილის დატყვევების ოპერაციებში. შამილის მოღვაწეობა აღბეჭდილია თუშურ ხალხურ საგმირო ლექსებსა და გადმოცემებში. პირველ ხანებში შამილი თუშეთთან მეგობრულ და-

მოკიდებულების დამყარებას ცდილობდა და ამ მიზნით თუშებთან დიპლომატიურ მოლაპარაკებასაც აწარმოებდა, მაგრამ მათ შორის შეთანხმება არ მომხდარა,

„მაშინ შამილს თუშეთის დასარბევად გაუგზავნია ხათილ მუხამა, რომელიც თავის ლაშქრით ლაასის მთაზე დაბანაკებულა. აქედან ხათილ მუხამას რაზმის ერთი ნაწილი სოფ. ხისოსკენ გაუგზავნია, მეორე კი ქუშელაურთაში. ამ ორ სოფელს მიშველებია პირიქითისა და გომენწრის თემის სოფლები, მტერზე იერიში მიუტანიათ და დამარცხებული ხათილ მუხამა დიდის ზარალით უკანვე გაბრუნებულა. ამ გამარჯვებისათვის მეფის მთავრობას თუშები სამიწლით გადასახადისაგან გაუთავისუფლებია. მაგრამ თუშების ამ გამარჯვებას ჩქარა მოჰყოლია ლეკების უფრო დიდი ჯარის თავდასხმა და ალდამის მიერ 1838 წელს სოფ. დიკლოსა და შენაქოს აკლება (მაკალათია 1933: 36-37).

თუმცა, სხვა წყაროს მიხედვით, ეს უკანასკნელი მოვლენა უფრო ადრე მომხდარა. როგორც ვ. ელანიძე აღნიშნავს, 1836–1837 წლების მიჯნაზე სოფელ ჰელოს მსგავსი ტრაგედია განიცადა დალესტნის საზღვარზე მდებარე სოფელმა დიკლომაც. მასა და მის მახლობლად მდებარე სოფელ შენაქოს ახალწლის ღამეს 10000–იანი დიდო–ლეკთა ჯარი დასცემია მოულოდნელად თავს. როგორც წესი, ზამთარში საზღვრის გადმოლახვა მთებით შეუძლებელია დიდი თოვლის გამო, მაგრამ იმ წელიწადს სასაზღვრო მდინარე თუშეთის ალაზანი (ანდისყოისუ) გაყინულა და მტერიც გაყინულ მდინარეზე ჩუმ–ჩუმად შემოუყვა ხეობას. ამ დროისთვის სოფელ დიკლოში ყოფილა 16 მამაკაცი. უთანასწორო ბრძოლა რამდენიმე დღე მიმდინარეობდა; ციხეში დარჩენილან ძმები: ბერო და ღვთისო ბექურდიეები. მათი ხელში ჩაგდება რომ ვერ მოუხერხებიათ, ლეკებს ციხისთვის ცეცხლი შეუწითიათ. ცეცხლით შეწუხებული ბერო ბე-

ქურიძე გამოვარდნილა, ბევრი მტერი დაუხოცავს და თვითონაც დაღუპულა. მარტო დარჩენილმა ღვთისომ კი ჯერ ცოლსა და დას მოკვეთა თავები, რომ ისინი ცოცხლად არ ჩავარდნოდნენ მტერს, შემდეგ კი ხმლით გაუვარდა მოსისხლეს და თვითონაც ძმასავით გმირულად დაიღუპა. ამაზე ლექსიც არის გამოთქმული, რომლის ნაწყვეტსაც აქ მოვიტან:

„აღდამი ჯარს გამოუძღვა, ჯარიც მოსდევს დალესტნისა,
პირველად დიკლოს დაეცნეს, ორლობა ჩვენ საზღვრისა,
სიტყვობდეს დიკლოელები: „რისხვა დაგვეყარა ცისა,
დალისტნის ჯარი დაგვეცა, ან ჩვენ მასპინძლობა გვინდა.
თუშეთზე ნუ ვათარაშებთ სირცხვილია ჩვენთვის ესა,
აქვე ჩვენ გაუმასპინძლდეთ, ვაჭამოთ სისხლის პურია,
თითომ თორმეტი მოუკლათ,
მაშინ შენდობა გვეთქმისა“
(მაკალათია 1933:39).

თუშურ ფოლკლორში საგმირო ლექსების ერთი ნაწილი თუშების დიდოელებთან, ლეკებთან ბრძოლაზეა გამოთქმული, სადაც ბევრი ამბავია მოყოლილი ორივე მხარის, როგორც გამარჯვებაზე, ისე დამარცხებაზედაც. ხშირად მტერი თუშების ქალებს ატყვევებს და მათ ცხვარსა და საქონელს მიერეკება. თუშები იმდენად შეწუხებული ჩანან მეზობელი დალესტნელების თავდასხმებით, რომ შამილის წინააღმდეგ რუსეთის სადამსჯელო რაზმებშიც კი იბრძვიან, ხოლო მათ საგმირო ლექსებში ლეკთა მიმართ განსაკუთრებული შეუწყნარებლობა და მტრული განწყობა გამოსჭვივის. ერთ-ერთი თუშური თქმულება მოგვითხრობს თუ როგორ გაიყოლა ჯერ კიდევ ყმანვილი ჯაო ბერიკაიძე, შემდეგში თუშების წინამძღოლი, გოგნელ ღვთისოძემ, მეკოპრების წინამძღოლმა და ჯარების ბელადმა, სალეკოდ: „ჩვენ ნაველით, და გადავიარეთ ლეკური მთები. ვნახეთ, არიან მემცხვარეები და არიან მეძროხეები, — მაშინ მიპა-

სუხა: „აბა თუ გული მერჯის, აბა ჩავეტანეთ ლეკებს“. მე ვსთხოვე: „კიდე ქვეითი ნავიდეთო“. მინდოდა გზები შემეცნავლა. ჩვენ ჩაველით – ანწუხ-კაპუჭის მიჯნაზე და შემოგობრუნდით უკანვე. ჩვენ მოელით მეცხვარეს ბინაში, ჩვენ მოვკალით ოთხი მეცხვარე და ოთხსავე მოვსჭერით მარჯვენები. იქიდან წამოველით, მხოლო გვინდოდა ერთი საკლავი დაგვეკლა. ... ჩვენ იქიდან წამოველით და ვიარეთ სულ ტყეზე. ჩვენ მოადექით ერთს დიდს ალაზანსა, ვიარეთ ალაზან-ალაზან. „ამას ხო ხიდი ექნება“ ხიდი რო ვიპოვნეთ, ამ დროს გაგვითენდა, ჩვენ იმ ტყეში დავიმაღენით. ვნახეთ: რო ხიდის პირას გაღმე ერთი ციხე დგას, ვნახეთ აქ არი შამილის ყარაული. როცა რო შუალამე შეიქნა, იმითაც დაიძინეს. ჩვენ ნელა ნელა გამოელით ხიდზე, ვნახეთ ორი კაცი წევს ხიდზე, მძინარეებს ორივეს თავები მოვსჭერით, ორივესაც მარჯვენები მოვსჭერით. ავდექით, შინ მოელით. მაშინ შევისწავე გზები და დავინწყე ბელადობა. ხისოს და ქუმელაურთას მოიდა ჯარი. ახდინეს სოფლები. ჩვენ შევიყარენით თუშნი და ლეკები ადგილსა ლაას. გვექონდა ორი დღე და ლამე ბრძოლა. მე ჩემის ამხანაგებით სათავეში მოექეცე ლეკების ბელადს. სამი იყო ბელადი ლეკისა, სამივე ნაიბი, ერთი იყო წითელ წვერა, წითელი ცხენზე იჯდა. ერთი იყო შავწვერა, შავ ცხენზე იჯდა, ერთი იყო ლურჯ ცხენზე მჯდომი ჭალარა. მათრახებით – თავის ჯარს ედგენ: „თუშებს დახკარითო!“ უშენდენ მათრახებს. ამ დროს ჩემის ამხანაგებით სათავიდან ვესროლეთ თოფები, ორივე იქვე დარჩა, ერთი გაგვექცა. ამ დროს დაღამდა, დრო იყო ისეთი. მაშინ გავიყარენით – თუშნი და ლეკები, ცხრა თუში იყო მკვდარი და შვიდიც დაჭრილი, რვაოცი მკვდარი ლეკი იქვე დარჩა დაჭრილი, რამდენიმე ნავიდა“ (მაკალათია 1937;116).

ლექსში „უმან ხაჩიშვილი“, ლექების მიერ თუშის დატყვევების და მისი გათავისუფლების ამბებია მოყოლილი.

ეგრე უმან ხაჩისშვილი ამხანაგად იყო ჩემთან,
ერთხელ ძალზე მოვიქანცე, მიმეძინა ერთ დიდ ხესთან.
მე ლექებმან დამიჭირეს, თასმით შემკრეს მაგრა ხელთა,
ნამიყვანეს ტყვეთა მტანჯეს, ცრემლით ვჩივი მაღალს ღმერთსთან.

გადმიყვანეს ანწუხშიგა, რაჯა ბელადს ჩამაბარეს.
შიგ ჩამაგდეს ხაროშიგა, ზედ დიდი ქვა დამაფარეს,
არცა ხქონდა ცას ნათელი, არც შუქები მზეს და მთვარეს.

დავყავ ხანი იმ ხაროში, საცოდავად ვიტანჯოდი,
წვერი, თმანიც შემებარდა, ჭუჭყი მწვავედა, ვიდაგოდი.

ომანისა იმედებსა ჩემსა გულში ვიძახოდი:

„გამომიხსნის ტყვეობიდან“, სულ ხო იმას ვიკვებოდი.
მადლი ღმერთს, იმ ჩემ გამჩენსა, ომანის გულს ეს გაეგო,
ხმალსა დუმა გაჰკრა, თურმე, ქარქაში ისე ჩაეგო.

მოპვარითა მოსრულიყო, ცურვით მინას გულიც ეგო,
ყარაულსაც სძინებოდა, იმის ხელით სიკვდილ.ერგო.

ამომიყვანა ომანმა, შემიხსნა ხელ-ფეხ ხუნდები,
რა გავაგრძელო, რა გითხრა, სიტყვასაც გვიან, უნდები,
სახლში შევიდა გულდაგულ, მათი დღე მოდის ცუდები,
ყველას დააჭრა მკლავები, იმით აავსო გუდები

(მაკალათია 1937:29-30).

აღნიშნული მასალა, მართალია, თუშების და მათი მეზობელი კავკასიელი ხალხების მტრული ურთიერთობის სადემონსტრაციოდ მოვიტანე, მაგრამ, ამავე დროს, ისინი მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვანვდიან საკვლევ ჯგუფებს შორის არსებული საზღვრების შესახებ.

დავუბრუნდეთ ზემოთ ნახსენებ თუშურ სოფლებს – ჭეროსა და ინწუხს, რომლებიც ჭანჭახოვანის ხეობაშია და დღემდე მათი კუთვნილების საკითხი გაურკვეველი და სადავოა; თუშეთის ადმინისტრაციულ ცენტრ ომალოდან გზა სოფელ შენაქოზე გადის და დიკლოსკენ მიემართება. დიკ-

ლომდე 14 კილომეტრია. სამანქანო გზა დიკლოში მთავრდება. დღევანდელი დიკლოდან 2 კილომეტრში, ციცაბო კლდეზე მდებარეობს ძველი დიკლოს ნასოფლარი. ისტორიული ცნობებით, სოფელი დაღესტნელების შემოსევის შედეგად XIX საუკუნემდე განადგურდა. ჭერო და ინწუხი ძველი დიკლოს ჩრდილო-აღმოსავლეთით, 4-6 კილომეტრშია. დაღესტნის რესპუბლიკის მხრიდან პირველი სოფელი ხუშეტი ინწუხიდან დაახლოებით 3.5 კილომეტრშია. გადასასვლელი სარმაღელის უღელტეხილზე გადის, ზღვის დონიდან 2600 მეტრზე (მთივლიშვილი 2018).

ეთნოგრაფ ნუგზარ იდოიძის ინფორმაციით, „დაღესტნისა და საქართველოს საზღვარზე, სარმაღელის უღელტეხილზე, სასაზღვრო ნიშანი იყო ჩასმული. იქვე იყო ამოთხრილი სასაზღვრო ორმოც, სადაც ნახშირი იყო ჩაყრილი. მერე, როცა საზღვრის დელიმიტაციის პროცესი დაიწყო, ეს ნიშანი გაქრა, ორმომაც ჭეროსკენ გადმოიწია; ჭერო და ინწუხი თუშეთის ტერიტორიაა, მაგრამ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან იქ თუშები აღარ ცხოვრობენ. ესენი დიკლოსგან მონყვეტილი სოფლებია, ძალიან რთული ჩასასვლელია და როდესაც დაღესტნელებისგან შეწუხება ხდებოდა, ჩვენმა ხალხმა იძულებით დატოვა ეს ტერიტორია, დიკლოში გადმოვიდა საცხოვრებლად და იქედან ამოიტანა ნაყოფიერების სალოცავის, მეცებას, ნიში. მიტოვებულ სოფლებში მოსაზღვრე ხუშეტიდან ლეკები დასახლდნენ. ინწუხის ქალა, სოფლიდან ქვემოთ, მთელ თუშეთში ყველაზე დაბალი ადგილია. იქ ისეთი ხეები ხარობს და ისეთი ხილი მოდის, რომელიც თუშეთში სხვაგან არსად არის. ნავენახარიც კი ჰქვია ერთ-ერთ ადგილს; აქ, სავარაუდოდ, ვენახიც იყო. ძალიან მოსავლიანი მინაა“ (<https://www.youtube.com/watch?v=Q6wZq4QynHE>). აღსანიშნავია, რომ ინწუხში არის ქრისტიანული სამარხები და

საფლავები, იქ გადმოსახლებული ლეკები კი თავიანთ მიცვალებულს ადგილზე არ ასაფლავებდნენ, ხუმეტში გადაჰყავდათ და იქ მარხავდნენ.

ნ. იდოიძისავე ცნობით, 1983 წელს ჭეროსა და ინწუხში თუშების დაბრუნების მიზნით რუსულ მხარესთან მიმდინარეობდა მოლაპარაკება; თუშეთის საბჭოთა მეურნეობის მაშინდელი დირექტორის, ტ. იჭირაულის ინიციატივით ზაფხულში გაგზავნეს მწყემსები საქონლით. „მთელი სეზონი იქ იყვნენ. ლეკები მაშინაც ცხოვრობდნენ, ჩვენ სოფლებს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებით იყენებდნენ. თუშებსა და ლეკებს კონფლიქტი არ ჰქონიათ, მაგრამ ძალიან რთულია იქ ცხოვრება. ისეთი საცალფეხო ბილიკებია, ხურჯინაკიდებულ ცხენს ჩასვლა უჭირს. ჩვენი მწყემსები არ დარჩნენ და უკან დაბრუნდნენ“.
(<https://www.youtube.com/watch?v=Q6wZq4QynHE>). ჭეროსა და ინწუხში ახლაც ავარები არიან. დიკლოს მცხოვრებლების თქმით, ჭეროში 2 ან 3 ოჯახია, ინწუხშიც ამდენივე, ძირითადად ზაფხულობით. ს. მაკალათის მიერ შედგენილ თუშეთის სოფლების ჩამონათვალში ჭერო და ინწუხი სიაში არ არის შეტანილი, თუმცა ნახსენებია თუშეთიდან ლეკეთში გადამავალი გზა რომელიც სოფ. დიკლოდან (2153 მ.) და ჭერო (1852 მ.) – ხუმეთით (2046 მ.) დალესტანში ჩადის (მაკალათია 1933).

ყურადღებას იქცევს ზემოთ მოტანილი ლექსის ის მონაკვეთი, სადაც საუბარია ლეკების მიერ თუში მამაკაცის დატყვევებაზე, ანწუხში წაყვანასა და ხაროში ჩაგდებაზე:

...გადმიყვანეს ანწუხშიგა, რაჯა ბელადს ჩამაბარეს.

შიგ ჩამაგდეს ხაროშიგა, ზედ დიდი ქვა დამაფარეს.

როგორც ლექსიდან ვიგებთ, თუში მერე გაათავისუფლა მისმა ძმობილმა ომანმა, მტერი ამოხოცა და მკლავები დააჭრა. ინწუხისა და ანწუხის ფონეტიკური მსგავსება აშკა-

რაა; ერთ-ერთი მთხრობლის გადმოცემით, შესაძლოა ინ-
ნუხის დაარსებას ანნუხთან ჰქონდეს კავშირი. ჩემი კვლე-
ვის დროს, ერთგვარი დაბნეულობა გამოიწვია იმ ფაქტმა,
რომ თანამედროვე დაღესტნის რუკაზე სოფელი ანნუხი,
დაღესტნის ცენტრალურ ნაწილში, თლიარათის რაიონში
მდებარეობს, ხოლო ანნუხში დატყვევებული თუმის გამო-
სახსნელად წასულ ომანს საკმაოდ დიდი და რთული გზა
უნდა გაევიღო, სანამ მეგობარს გაათავისუფლებდა, „მტერს
მკლავებს დააჭრიდა და იმით აავსებდა გულებს“. სინამ-
დვილემი საუბარია არა დღევანდელ სოფელ ანნუხზე, რო-
მელიც მე-20 საუკუნის დასაწყისში დაარსდა, არამედ და-
ღესტნის ანნუხის საზოგადოებაზე. ანნუხის და კაპუჭის
საზოგადოებები საქართველოს საზღვრებთან მდებარეობ-
და და მჭიდრო კავშირი ჰქონდა მეზობელ ქართულ თემებ-
თან. მათი ურთიერთობა როგორც მეგობრული, ისე მტრუ-
ლი ხასიათის იყო. დაღესტნელები მდიდარ ალაზნის ხეო-
ბებს არბევდნენ, თუმცა ქართველებიც ვალში არ რჩებოდ-
ნენ და ეს დარბევები ორმხრივი იყო.

როგორც ი. გიულდენშტედტთან ვკითხულობთ, „მხა-
რეები – დიდო, ყაფუჭი, ანნუხი, თებელი და ქარი უნინ კა-
ხეთის მეფეებს ემორჩილებოდნენ; ამჟამად კი მათ მთლია-
ნად გაინთავისუფლეს თავი და დამოუკიდებლები არიან. ამ
მხარეებში საქართველოდან გავრცელებულ იქნა აგრეთვე
ბერძნულ-ქრისტიანული რელიგია, რისი კვალი (ზოგი ნაშ-
თები) ჯერაც შემორჩენილია. ლეკეთის დანარჩენ მხარეებ-
ში ამჟამად გავრცელებულია და გაბატონებული სუნიტურ
მაჰმადიანური რელიგია“ (გიულდენშტედტი 1964: 193).

ერთ-ერთ თანამედროვე დაღესტნურ ინტერნეტ პუბ-
ლიკაციაში აღნიშნულია, რომ დაღესტანში ქრისტიანობის
საქართველოდან გავრცელების დასტურად მიჩნეულია
ცნობილი ქრისტიანული ეკლესია ანნუხში, რომელიც დან-

გრეულია და დღემდე მეცნიერულად შეუსწავლელია (<https://dagpravda.ru/obshestvo/ancuh/>).

აღნიშნული ლექსი იმ დროის უნდა იყოს, როდესაც ლექთა და თუშთა თავდასხმებს ინტენსიური სახე ჰქონდა. ნ. ილოიძის ცნობას თუ დავეყრდნობით, სასაზღვრო ორმოს არსებობა სარმაღელის უღელტეხილზე იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ მის აქეთ მიწა თუშებისაა და იქეთ დაღესტნელების. როგორც ცნობილია, თუშეთში სამან-საზღვარი ამ ფორმითაც არის დამონმებული. სოფელი ინწუხი, სადაც გადმოცემით XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან თუშები აღარ ცხოვრობენ, შესაძლოა ამიტომაც არ იყო შეტანილი ს. მაკალათიას მონოგრაფიაში. ჩემ მიერ მოტანილ მეორე ლექსში აღდამის დიკლოზე თავდასხმის შესახებ, დიკლო მოხსენებულია, როგორც, „ორლობე ჩვენი საზღვრისა“, აქ რა თქმა უნდა საუბარია ძველ დიკლოზე, რომელიც დღეს ნასახლარია და არა დღევანდელზე, მაგრამ ყველა ვარიანტით, თუ ჭერო და ინწუხი თუშებისაა, მაშინ დიკლო საზღვრად არ უნდა იხსენებოდეს. სავარაუდოდ, შესაძლოა, პირიქით მყოფ ამ სოფლებს ხან თუშები და ხან დაღესტნელები ეპატრონებოდნენ.

რაც შეეხება ხევსურეთში დაკარგულ ტერიტორიებს, ამ მიმართულებითაც ფოლკლორული მონაცემები, თუმც მწირი, მაგრამ მაინც მოიპოვება. არ შევჩერდები საგმირო ხასიათის ხევსურულ პოეზიაზე, სადაც ასევე აღწერილია ქართველ მთიელთა და ქისტთა ურთიერთთავდასხმები და საგმირო ამბები. შევეცდები კვლავ სადავო ტერიტორიებთან დაკავშირებული მასალის გაანალიზებას.

ჯერ კიდევ 2006 წელს გამოცემულ ჩემი მონოგრაფიის ერთ ნაწილში (ჯალაბაძე 2006) რომელიც ამ მოვლენებისადმი მიძღვნილი, ვეცადე, ფოლკლორული და ეთნოგრაფიული მონაცემების საფუძველზე, რუსული მხარის მიერ

საქართველოს ჩრდილოეთი საზღვრის ამ მონაკვეთის მიტაცების უკანონობა წარმომეჩინა. საგულისხმოა, რომ მაშინ, ზემოხსენებული მოვლენების დროს, საზღვართან დაკავშირებული გაუგებრობის გადაჭრა, ადგილობრივი მოსახლეობის გვერდის ავლით ხდებოდა. რეალურად კი, საქართველო-ჩეჩნეთს შორის გამავალი სადემარკაციო ხაზის ადგილმდებარეობა ყველაზე უკეთ აქაურმა მოსახლეობამ იცოდა და იცის.

შატილის ადგილობრივი მცხოვრები იხსენებს, როგორ დაატოვებინეს რუსმა მესაზღვრეებმა სოფელი ფიჭვნი მის ოჯახს. ქართველმა მესაზღვრეებმა ისინი გააფრთხილეს, რომ დაეტოვებინათ სოფელი და შატილში დაბრუნებულიყვნენ: „ფიჭვნი კარგი ადგილი იყო, ჩვენი და ქისტების საზღვარი. შემადგომაზე მივდიოდით და გაზაფხულ მოვდიოდით, მაისის სამჩი, ოთხჩი, ეგრე. საძოვარი გვქონდ ისე, კაცო, საძოვარი იყო და თივას იქ ვამზადებდით. არც ქისტებს ვებრძოდით ჩვენ, სანამ ეს რუსებ არ მოვიდეს. მერე ეგენიც გამწარდეს და ჩვენც. ალაქოს ეძახდნენ. ქისტებისა იყო ალაქოი. ალაქოს აქეთ ჩვენ იყო ფიჭვნიც, სათიბიც, საძოვარიცა და ხევიც. ალაქოს იქით პირველი სოფელი ჯარეგოა, აღარვინ ცხოვრობს იქ დიდი ხანია“ (მთივლიშვილი 2022). ძალზე მნიშვნელოვანია და ჩვენ სასარგებლოდ მეტყველებს ფაქტი, რომ ჩეჩნეთის (აქ რუსეთის) ტერიტორიაზე აღმოჩნდა ღვთისმშობლის ჯვარიც, რომელიც, როგორც ვიცით, შატილის ხეობის მოსახლეობის სალოცავი იყო. ბუნებრივია, ეს ადგილი რომ ჩეჩნების ყოფილიყო, ღვთისმშობლის ხატს იქ, ანუ სხვის ტერიტორიაზე, ქართველი მოსახლეობა არ ააშენებდა. მით უფრო ხევსურეთში, სადაც, ნ. ბალიაურის ცნობით, დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა სამან-საზღვრის ცოდნას, უფროსები ასწავლიდნენ უმცროსებს სამანს, – მათ უნდა სცოდნოდათ, რომ ეს ხევ-

სურთა მინაა, ის კი – უცხოთა, ღილღველთა. „ხევსურეთს ისეთი წესია, რომ იმათ საზღვარზე არ უნდა გადავიდნენ უნებართვოდ. სხვათა ადგილებში არც მასთიბენ, არც საქონელს გაუშვებენ“. მაგრამ თუ რომელიმე მხარე დაარღვევდა ამ წესს, „საზღვრის დამრღვევს“ მკაცრად გააფრთხილებდნენ, — „თავის ადგილჩი ჩეეტიეო“... ბაღლობიდანვე ამ შეგონებით აღზრდილი ახალგაზრდობა საოცარ მორიდებას იჩენდა თურმე მეზობელთა მიწებისადმი და იქ ნადირობაც კი ვერ გაებედა! (ბალიაური 1995:12). გადმოცემით, საზღვართან იყო დაკავშირებული მეზობელ ხალხებს შორის დავა, რასაც ხანდახან სისხლისღვრაც კი მოჰყვებოდა.

უნინდელები გვჯობდიან ეხლანდელებსა ცდითაო:
ძალით იჭერდეს მამულსა თოფითა, შემდეგ ხმლითაო;
შიგ დარჩეულე ვაჟები ქავში სხდებოდეს ცვლითაო;
ბაკნებით ედგის წამალი, ძლებოდეს თოფის ხლითაო.
სისხლით მორწყულო სამზღვარო, ჩვენო და ქისტებისაო!
(შანიძე 2009:616).

მსგავსი შინაარსის ნიმუშები დაცულია აღ. ოჩიაურის საარქივო ხელნაწერებშიც. ხევსურულ ხალხურ პოეზიაში არაერთხელ გვხვდება სამანის დამრღვევის უფლისგან დასჯის მოტივი:

სამან-სამზღვრისა ამრევსა ზურგზე ახკიდეს კლდენია.
ეგ გინდა, ჯერ ეგა ზიდნე, მემრ, ჯოჯოხეთი ბნელია.
(შანიძე 2009:718).

შატილის ხეობის დღეისათვის დაკარგულ და სადავო ტერიტორიებთან დაკავშირებით ჩემი ყურადღება მიიქცია ლექსმა მითხოვლებსა და შატილივნებზე, რომელშიც მათი ლაშქრობის ამბებია აღწერილი. ლაშქრობას ადგილი უნდა ჰქონოდა არაუგვიანეს XIX საუკუნისა (სსრ კავშირის რუკის შედგენამდე პერიოდი); ლექსში საუბარია სწორედ იმ

აცეხზე, რომლის ადგილ-მამულებიც რუსეთმა თავის კუთვნილებად გამოაცხადა და თავის საზღვრებში მოაქცია:

მითხოვლებ დადიდებულან, არ იყვნეს კაცის წარზედა,
ყრიან უდუმლად ლაშქარსა, ყმას დაიგდებენ სხვაზედა,
აცეხს მუშას დაბრიყვებულსა ჩამაეხვივნეს სამზედა,
შამაეგება ახლები, სტუმარ რო მასპინძელ კარზედა,
თოფი დაღრიეს ერთუცსა, კვამლი დაღბადეს კვამლზედა.

(ჯალაბაძე 2006: 113)

აცეხი ნახსენებია კიდევ ერთ ლექსში, სადაც საუბარია თამარისძის სისხლის აღებაზე:

ადგეს, წავიდეს ორნივა, გაიღეს ბინდი დილაო;
ქვენა მთა გადაიარეს, ჩახდეს აცეხის ძირსაო.
ახლოს მიუვლენ სოფელსა, დასხდეს ათლუხის პირსაო;
ელიან დაღამებასა, დაბნელებასა წინაო

(შანიძე 2009:118).

დასკვნა

როგორც ითქვა, ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებში არცთუ იშვიათად არის შემონახული ინფორმაცია, რასაც შეუძლია ჩვენი ქვეყნის ამა თუ იმ საჭირობოროტო საკითხების გადაჭრისას მნიშვნელოვანი როლი ითამაშოს. სწორედ ამ ლექსებიდან აშკარაა, რომ დღეს რუსეთის მიერ მიტაცებული სივრცე, როგორადაც არ უნდა იყოს გამოხატული რუკაზე, საქართველოს კუთვნილი ტერიტორიაა და ამა თუ იმ ქვეყნის გეოპოლიტიკური ინტერესები ამ ფაქტებს ვერანაირად ვერ შეცვლის.

ნაშრომში შევეცადე წარმოემჩინა ის ფოლკლორული ნიმუშები, რაც საკვლევ რეგიონში საზღვართან დაკავშირებული პრობლემის მოგვარებისთვის მნიშვნელოვანი იქნებოდა და რამაც შესაძლებელია, საჭიროების შემთხვევაში ხელიც კი შეუწყოს საკითხის ჩვენი ქვეყნის ინტერესების სასარგებლოდ გადაჭრას.

**Some aspects of the relationship between
the Georgian mountaineers and their neighbouring
Caucasians in the north-eastern border zone of Georgia
(according to folklore data)**

Summary

Frequently, within the realm of folklore, one encounters information that eludes traceability in conventional historical sources and ethnographic records. Such narratives can prove instrumental in addressing contemporary issues within our country. This article delves into folklore motifs pertinent to addressing the ongoing border dispute in the region under study. It underscores their potential to sway the resolution of the matter in favour of our national interests.

The discussion centers on specimens of Tushetian and Khevsuretian poetry, underscoring their compelling evidence that the territory presently under Russian dominion is inherently Georgian, irrespective of cartographic depictions.

დამონმებული ლიტერატურა

- არეშიძე 2010** – არეშიძე მ., საქართველო-რუსეთის საზღვარი – არსებული მდგომარეობა და საფრთხეები, კრებ. საქართველო-2009, ომის შემდგომი გამოწვევები და პერსპექტივები, თბ. 2010.
- ბალიაური 1995** – ბალიაური ნ., ხევსურული ქრონიკები, თბ. 1995.
- გიულდენშტედტი 1964** – ი.გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტომი მეორე, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, თბ. 1964, გვ. 193.
- კეკელია 2006** – კეკელია ჯ., საქართველოს ტერიტორია და საზღვრები, თბ., 2006.
- კვახაძე 2019** – კვახაძე ა., სადავო საზღვრები ჩრდილოეთ კავკასიაში და მისი გამოძახილი საქართველოში. https://gfsis.org.ge/ge/publications/view/2699?__cf_chl_tk=9.L_s9FgCxtSBovRaU9P8_Ds2t1GA0Xfely7nJKQNtk-1673455782-0-gaNycGzNCL0.
- ლუკიანოვიჩი 2005** – ლუკიანოვიჩი ქ., საქართველოს ჩრდილოეთი საზღვრის სტრატეგიული გადასასვლელები და მათი როლი ქვეყნის უსაფრთხოებაში, გეოპოლიტიკური და ისტორიული ანალიზი (სადოქტორო დისერტაცია), თბილისი, 2015.
- მაკალათია 1933** – მაკალათია ს., თუშეთი, 1933.
- მაკალათია 1937** – მაკალათია ს., თუშური ლექსები, თბ., 1937.
- მთივლიშვილი 2022** – მთივლიშვილი გ., რა (არ) ვიცით საქართველო-ჩეჩნეთის გზაზე და როგორ აღმოჩნდა 1000 ჰექტარი რუსეთის კონტროლქვეშ, 11 აგვისტო, 2022.
- მთივლიშვილი 2018** – მთივლიშვილი გ., როდის და როგორ მოექცა თუშეთში ჭერო და ინუხი რუსეთის კონტროლქვეშ. 20 აგვისტო 2018.
- შანიძე 2009** – შანიძე ა., ქართული ხალხური პოეზია, ხევსურული, თბ., 2009

